

HASAN BEKİROĞLU,
Termiz Devlet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Yüksek Lisans Öğrencisi

TÜRK DÜNYASINDA DOĞUM ÖNCESİ YAPILACAK TÖRENLER VE ÇOCUK RUHUNUN KAYNAĞI YAŞAM AĞACI

Summary: *This article will provide information about pre-birth ceremonies and practices among transitional period rituals in the Turkic world, as well as practices aimed at overcoming childlessness. It will then explore the religious-magical practices in contemporary Turkic communities, focusing on the ritual of requesting children from the tree of wishes/desire and its connection to the tree of life in Shamanism. The article will attempt to explain the belief that the tree of life and the tree of wishes represent the source of life. In Shamanist Turkic communities, the tree of life is often described as thorny, fruitless, solitary, ancient, and tall, believed to act as a mediator between humans and the divine. It is thought that the spirits of children reside on the branches of the tree of life, in the form of birds or leaves, and that these child spirits are requested from the tree. It is further believed that child spirits are brought to earth from this tree in the celestial milk-white lake by helper spirits or deities such as Umay Ana or Ayıstı. The tree of wishes is believed to symbolize and be connected to the tree of life on earth. Over time, under the influence of Islam, the tree of wishes transformed into shrines at the graves of saints among Muslim Turkic communities. This transformation and its historical background will be explained with references to Turkic epics.*

Keywords: *Tree of Life, Tree of Wishes, Childlessness, Transitional Period, Shamanism*

Özet: *Bu makalede özetle Türk dünyası geçiş dönemi törenlerinden doğum öncesi törenleri ve uygulamalarından, çocuksuzluğu ortadan kaldırmak için yapılan uygulamalar hakkında bilgi verilecek; daha sonra çağdaş Türk topluluklarında dinsel-büyüsel nitelikte yapılan uygulamalardan, ağaçtan çocuk dileme/dilek ağacından çocuk dileme ritüelinin şamanizmdeki yaşam ağacı ile olan ilişkisi ve yaşam ağacı ile dilek ağacının, yaşamın kaynağı olduğu açıklanmaya çalışılacak. Şamanist Türk topluluklarında gördüğümüz yaşam ağacının genellikle dikenli ve meyvesiz oldukları, yalnız, yaşlı ve boylarının uzun olması gibi özellikleri nedeniyle insanlarla Tanrı arasında aracılık yaptıkları düşünüldüğü; çocuk ruhunun yaşam ağacının dallarında kuş ya da yaprak şeklinde bulunduğuna inanıldığı, bu nedenle çocuk ruhlarının yaşam ağacından istenildiği, Umay Ana ya da Ayıstı isimli yardımcı ruh ya da tanrıların çocuk ruhunu cennet süt ak göldeki bu ağaçtan yeryüzüne indirdiği, dilek ağacının da yeryüzünde yaşam ağacını temsil ettiği ve onunla ilişkili olduğuna inanıldığı, zamanla İslamiyet'in etkisi ile Müslüman Türk topluluklarında evliya mezarlarına dönüştükleri halk inanışları ve Türk destanlarından da yararlanılarak açıklanmaya çalışılacaktır.*

Kilit Sözcükler: *Yaşam Ağacı, Dilek Ağacı, Çocuksuzluk, Geçiş Dönemi, Şamanizm*

Giriş: Şamanist Türk takviminde ayin ve törenler ikiye ayrılır ilki ilkbahar, yaz ve güz mevsimi gibi mevsimlerde yapılan törendir. İkincisi ise tesadüfi olaylar nedeniyle yapılan ayin ve tö-

renlerdir (İnan, 1986: 97) İlkinin mevsim geçişlerinde yapıldığı, ikinci törenler ise halkın doğum, evlenme, ölüm gibi ihtiyaç zamanlarında yapıldığı anlaşılmaktadır.

İlk törenler Nevruz, Nardugan gibi tarihi değişmeyen mevsimsel törenlerdir ki buna Türkistan sahasında “Mevsim Folkloru”; ikincisi ise doğum, evlenme ve ölüm gibi tarihi belli olmayan, zorunluluk ya da ihtiyaç hâlinde yapılan törenlerdir; bunlara da “Merasim Folkloru” denilmektedir (Sarımsakov, 1986: 9-195). Bu ikinci törenler ise üç kısımda incelenmektedir, “Sivas’ta bunlara “beşik (doğum), eşik (evlenme) ve keşik (ölüm) törenleri denilmektedir. Bu törenler ise, “geçiş törenleri” adı altında incelenmektedir (Üçer, 2001: 507).

Bu geçiş törenleri olan üç aşamanın her birinin içerisinde çeşitli ayin, tören, âdet, töre, dinsel ve büyüsel sözler ve uygulamalar vardır. Bunların amacı ise kişinin geçiş dönemindeki yeni durumunu belirlemek, kutsamak, kutlamak gibi bir inanış olduğu görülmektedir (Örnek, 2000: 131).

Bu üç aşamadan ilki olan doğum; her zaman anne-baba, akraba, çevre ve komşular tarafından sevinilecek bir olay olarak kabul edilmektedir çünkü doğum ailenin ve boyun sayısını artırmaktadır. Küçük toplumlarda sayısal üstünlük kendini güçlü ve dayanıklı hissettirmektedir (aynıyer).

Kazaklarda “Balalı üy bazar, balasız üy mazar” Çocuklu ev pazar, çocuksuz ev mezar” atasözü ile çocuklu olmanın önemi vurgulanmıştır (Nussipkan, 2021: 27).

Doğum soyun devamı için önemli bir olaydır ve çocuk olmaması durumunda, hamilelik için çeşitli uygulamalara başvurulmaktadır. Çocuğun olması, yetiştirilmesi bütün toplumlarda özenle yapılmaktadır, çünkü toplumun devamlılığını sağlayan şey; sağlıklı çocukların varlığıdır. Bu da her toplumda çocuk olmasının kutsal olmasına, olmamasının uğursuz sayılmasına neden olmuştur.

Veyis Örnek hamile kalınmak için yapılan bu uygulamaları üç kısımda incelemektedir.

1. Dinsel-Büyüsel Nitelikte olanlar: a) Yatırlar ve Türbe gibi yerlere gidilip kurban kesilmesi. b) Hocalara ve büyücülere gidip muska ya da okunmuş üzüm, fındık gibi şeyler yenilmesi.

2. Halk Hekimliği Kapsamına Girenler: a) Çeşitli buğulara oturtma, b) Belin çekilmesi ya da sıcak tutulması için özel karışımla hamurların uygulanması gibi uygulamalar, c) Rahime özel bazı halk hekimliği karışımlarının uygulanması, d) Kaplıca ve içmelere gitme.

3. Tıbbi Sağaltım Yöntemleri: Doktor, ebe ya da hastanelere gitme (Örnek, 2000: 131)

Doğumla ilgili olarak ilk önce çağdaş Türk halklarının geleneklerine bakmayı, sonra Türkiye Türklerinin geleneklerine ve en son ise Altay ve Sakaların Şamanist gelenekleri ile karşılaştırmayı doğru bulduk.

Kırgızlarda Doğum Gelenekleri

Türk boyları içerisinde Altaylılar ve Sakalar gibi günümüzde hâlen Şamanizm inancını devam ettiren Türk topluluklarından sonra; İslamiyet’e girdiği hâlde şaman inancını en iyi koruyanlardan biri de Kırgızlar olsa gerektir.

Kırgızlar çocuğu ve aileyi “küçük memlekettir” diyerek çok önemsemişlerdir (Supataeva, 2019: 62). Kırgızlarda “Askar Too(Dağ İyesi), Cer Ene(Toprağın Koruyucu İyesi) gibi koruyucu iyelerle birlikte Umay Ene(Umay Ana) de varlığını devam ettirmektedir (aynı eser s.65).

Kırgızlarda da çocuksuzluk ayıp olarak görülen bir durumdur ve hamile kalmak için büyü ve çeşitli uygulamalara başvurulur bunlar, “kutsal sayılan sular ile yıkanmak ve türbeler gibi kutsal kabul edilen yerleri ziyaret etmek, Umay Ene’den yardım istemek, Bakşıya götürüp okutulması ve Bakşı’nın “tu tu tu” şeklinde üfürükte bulunması, doğum yapmış kadının kucağına oturtma” (As, 2022: 33-36) gibi geleneklerdir.

Kırgızlar baykuşun kutsal olduğuna ve hamile kadınları ve çocukları koruduğuna inanırlar. Hamile kadın kolay doğursun diye üstüne, hatta çocuğu olmayan kadınların odasına geceleri baykuş kondururlar. Beşiklere baykuşun teleğini ve tırnağını asmak yaygın bir gelenektir. Günümüz-

de de genç kızların başlığına takılan baykuşun teleği süs olmaktan öte bu anlayıştan kaynaklanır (Dıykanbayeva, 2018: 108; Örs, 2023: 48).

Kırgızların Tanrı inancına göre evren üç katmandan oluşmaktadır. İlki tanrıların yaşadığı gök, sonra canlıların yaşadığı orta âlem ve en aşağıda ölümlerin yaşadığı yeraltı âlemi. Bu üç âlemi birbirine bağlayan ağacın adı ise “Bayterek”tir (Akmataliev vd. 2002: 564; Örs, 2023: 157).

Kırgızların en önemli destanı olan Manas Destanı’nda Almambet, Arçalı(Ardıç) Mezar Tanrısının yardımı ile dünyaya gelmiştir (Ögel 2020a, 332; Ögel 2020b, 593; Örs, 2023: 189) Kırgızlarda çocuklar için beşik arça ağacının kurumuş dallarından yapılır, çünkü cin, şeytan gibi kötü ruhlardan koruduğuna ve çocukların da arça gibi uzun ömürlü olacağına inanılır (Örs, aynıyer).

Kazaklarda Doğum Gelenekleri

Bütün Türk topluluklarında olduğu gibi Kazaklarda da çocuksuzluk, uğursuzluk olarak görülmemektedir ve hoş karşılanmamaktadır. Gebe kalmak için çeşitli uygulamalar yapılmaktadır.

Halk hekimliği ve geleneksel sağaltma yöntemi olarak “sünnet, göbek bağı gibi bebekten alınan parçaların doğurması istenilen kadına belli ettirmeden yedirttikleri” (Alimbay, 2011: 460, Nussipkhan, 2021: 28) anlaşılmaktadır. Başka bir yöntem ise “kara koyun eti yedirme” uygulamasıdır (Nussipkhan s.29).

Yine bir yöntem ise “*yeni kesilmiş bir koyunun sıcak karnı hastanın iki bacağının arasına konur ve ona sıcak çay verilir ve üzeri örtülerek iyice terletilir. Başka bir yöntem ise kalın bir örtüyle kadının üstü örtülerek sıcak bir taş üzerine oturtularak tedavi etmektir*” (Alimbay, 2011: 555: Nussipkhan, 2021: 29).

Kazakistan’ın her yöresinde çeşitli inanışlar olmakla birlikte Zhambyl yöresinde yatırlara gitmek ve orada geceleme, Hoca Ahmet Yesevi türbesine gitmek, çocuklu bir kadının eşyasını almak ya da çorabını almak gibi halk inanışları vardır (Mukhtarkhanova, 2019: 5).

Türkistan-Şevildir şehirleri arasında bulunan tepelere ağaçtan beşik bırakarak burada dilek tutup bez bağlayarak bazen orada sabaha kadar yatarlar (Cenikoğlu, 2009:189; Alyar, 2020: 14).

Alpamış destanın Kazak versiyonu çocuksuzluk epizodu ile başlanmaktadır ve “Bayböri ile karısı Analık önce civardaki bütün evliya mezarlarını gezmişler fakat hiçbirinden bir sonuç elde edemeyince geçitsiz bir bele varmışlar, orada parıl parıl parlayan bir göl görmüşler ve Ilık Pınar isimli ayna gibi suyu olan bir su görmüşlerdir (Türkmen ve Arıkan, 2011: 43-47). Devamında “gölün yanında dikenli bir “Karaağaç” vardır ve bu ağaçtan bir dal eğilip Analık Hatun’un alına iki parmak batmıştır. Bayböri ve hatunu Analık bu kerameti anlayıp, eski dinlerindeki âdetleri yerine getirmişler (aynıyer). Önce Analık Hatun başörtüsünü parça parça yırtıp çalının dallarına birer birer bağlamış, yerdeki taşları toplayıp yığmış ve taş üstüne taş koymuş, gece namaz kılıp kandil yakmışlar ve bu şekilde hatun hamile kalmış Kaldırkaç ve Alpamış’ı doğurmuştur (aynıyer). Alpamış Destanı Kazak versiyonundan anlaşıldığı üzere destanda İslamiyet’in etkisi de azdır. Çocuksuzluğu ortadan kaldıran da kutsal “Karaağaç”tır.

Kazak toplumunda da bütün Türk toplulukları gibi sihir, büyü ve halk hekimliğine ait çeşitli uygulamalarla birlikte çocuksuzluğu ortadan kaldırmak için üç dünyayı birbirine bağlayan ağaçtan yardım istendiği anlaşılmaktadır.

Uygurlarda Doğum Gelenekleri

Uygurlar ne yazık ki Çin işgali altında yaşamak zorunda kalmış büyük bir Türk halkıdır ve Çin tarafından nüfuslarının azalması için sıkı bir doğum kontrolü uygulanmaktadır. İşgal nedeniyle dünyanın dört bir yanına dağılmış durumdadırlar. Onlarda da çocuksuzluk ayıplanacak bir durumdur ve hamilelik için birçok inanış ve uygulama mevcuttur. “*Uygur kadınlar, çocuk dileycekleri*

zaman şamanın gösterdiği bir ormandaki ağacın altına eşleriyle birlikte gidip ağacın gövdesini kucaklarlar ya da ağaç altında eşi ile birlikte bir gece geçirirler. Bu uygulama yapıldığında çocuk sahibi olunacağına inanılır. Hoten Uygurları bu türdeki ağaçları “yalnız oğul ağacı” şeklinde adlandırır. Ayrıca Kumul Uygurlarının kadınları eşlerini yanlarına alarak şamanın gösterdiği “kutsal pınarın” başına gidip çocuk dilerler. Çocuk dileyen kadının eşi pınardan üç parça bulanık su alır. Eğer “kutsal pınardan” bu pay çıkarılırsa erkek çocuk sahibi olunacağına inanılır. Şayet hiçbir şey çıkmazsa hamilelikten ümit kesilir (Gönel, 2023: 222). Uygurlardaki bu uygulama Şamanizm döneminin önemli bir kalıntısı olarak uygulanmaya devam etmektedir ve ağaçtan çocuk dilemenin yaşadığı önemli uygulamalardan biridir.

İstanbul’daki “Uygurlarda kısırlıktan kurtulabilmek için doktora gidip tedavi olmak, türbelere giderek adaklar adamak, mübarek kabul edilen yerleri kazarak ele geçen şeylerin uğur getireceğine inanıp yemek, çok çocuklu kadının eşine (plesentasına) oturmak gibi uygulamalar mevcuttur” (Hebibulla, 2019: 146; Şahinler, 2023: 34). Uygurlarda görülen “Yalnız Oğul Ağacı” adı önemli bir kayıttır ve yaşam ağacının yeryüzündeki temsilcisi dilek ağaçlarının asıl görevlerinin yaşam/oğul vermek olduğunu göstermektedir.

Özbeklerde Doğum Gelenekleri

Özbekler de diğer Türk toplulukları gibi çocuk sahibi olmak kutlu sayılmaktadır. Özbekler kalabalık nüfusu ile Türkistan’da önemli bir güç sahibidirler ve bu gücün önemli ölçüde nüfusun kalabalık olmasından kaynaklandığının farkındadırlar. Bu nedenle çocuksuz aileler hamilelik için önemli uygulamalara başvurmaktadır. Bunlar mollaya götürme, yedi evliyanın mezarına götürme gibi pratikler görülmektedir (Solmaz, 2018: 131).

Surhanderya Vilayeti Termiz şehrinde: Gebe kadının yemeğinden çocuksuz kadına yedirme, gebe kadının pantolonunu çocuksuz kadına giydirme, çocuksuz kadının karnına yumurta bağlama, ölünün çenesini çocuksuz kadına bağlatma, çocuk dileyerek yanan köz olmuş ateşin üzerinden geçme şeklinde gelenekler devam etmektedir (K.K)

Alpamış Destanı Özbekistan halk bakışısı Payonov varyantında da Baybörü ile Baysarı’nın çocuksuz oldukları ve çocuk dilemek için önce evliya atalarının mezarına gittikleri, daha sonra yedi tane kurban kesip, sadaka çıkarıp fakir fukaraya dağıttıkları, sonra dağda karşılırlarına çıkan ana geyiğe acımaları sonrası çocukları olduğu epizodu işlenmiştir (Eshonkul, 2018: 6-24). Destanlar toplumun geleneklerini öğrenebileceğimiz en önemli kaynaklardır ve Özbeklerde bu gelenekler günümüzde de yaşamaktadır.

Özbek folklorunda insanın yaşamı ile ağaç arasında kadim zamanlardan gelen bir gelenek vardır ki, bu da “çocuk doğunca beşiğini kara söğüt ağacından ya da başka kara meyveli ağaçlardan yapılan beşikte yatırılır, ölünce de tabutunu yine kara söğüt ağacından yaparlar ve cenaze mezara gömüldükten sonra tabutun taşındığı sopaların mezarın başına dikilir (Rustamova, 2021: 40)

Bahaeddin Nakşibendi ile alakalı rivayetlerde onun asasını yere soktuğu ve bu asanın ağaca dönüştüğü anlatılmaktadır ki, M. Jo’rayev bu asayı demir kazık yıldızı ile alakalı görür ve gökyüzüne çakılan kazığı da bununla ilişkilendirir (aynıyer)

Zelenin “kadim zamanda ölümlerin tabutlarla ağaçlara koyulmasının altında yatan nedenin insan ruhunun Yaşam Ağacı’ndan geldiğine inanılması nedeniyle, cesetlerinde ağaç dallarına konularak geldiği yere tekrar gönderildiğine inanılmasının olduğunu belirtmektedir (Zelenin, 1937: 74; Rustamova, 2021:41)

Özbek folklorunda da doğum ve ölüm merasimlerinde ağaçların önemi, yaşam ağacı ile alakasının devam ettiğini göstermektedir.

Türkmenlerde Doğum Gelenekleri

Çocuğu olmayan kadınlar (gelinler) Saragt'daki Tiz baba mezarlığına ziyarette gitmekte ve orada kutsal olarak bilinen ağaca bez bağlayarak dilek dilemektedirler. Yöre halkı bu ziyaret yerine genelde çarşamba ve perşembe günleri gitmekte, ziyarette bu günlerde gidilirse daha iyi olacağı düşünülmektedir. Ziyaret edilen yerlerden biri de Hoca Yusuf Baba Türbesidir. Bu ziyaret yerine gidilerek dua edilmekte ve dilek tutulmaktadır. Hoca Yusuf Baba türbesi üç defa etrafında tavaf edilmekte ve türbe yakınındaki üstü kapalı alandaki kuyuya dilek tutan kadın kafasını sarkıtarak veya eğerek çocuk sahibi olmak için dilekte bulunmaktadır (Polat ve Meredov, 2021: 616).

Türkmenistan'ın Merv şehri etrafında dinî ve büyüsel uygulamalarla beraber halk hekimliği uygulamalarına başvurulduğu, ancak tıbbi yollara az başvurulduğu anlaşılmaktadır (aynı yer).

Türkmenistan'da da çocuksuzluğu gidermek için çeşitli uygulamalarla birlikte, dilek ağaçlarına başvurulduğu anlaşılmaktadır.

Azerbaycan Doğum Gelenekleri

Azerbaycan folklorunda ağaçların pir olarak görüldüğü, Nahçıvan bölgesindeki Asha-bül-Kehf'in ve diğer ziyaretgahı etrafındaki ağaçların dallarına, Nahçıvan'daki Almemmed piri Dügme Kuyusu diye adlandırılan ziyaretgahın yanındaki armut ağacına, Havuş" pirindeki armut ağacına dilek amaçlı çaput bağlandığı anlaşılmaktadır (Rzayev, 2008: 47).

Azerbaycan ağaç kültü ile ilgili olarak inanca göre: O dünyada bir ağaç vardır. Onun her bir yaprağı bu dünyadaki bir kişisindir. O yaprak sararıp yere düştüğünde kişi ölür. Yaprak düştüğünde başka yapraklara değip onları kimıldatırsa, bu dünyadaki yaprak sahiplerinin kulağı çınlr (Azerbaycan mifoloji metnleri 1988: 75; Rzayev, 2008: 47).

Dinsel-büyüsel nitelikte uygulamalar ise yatırlara, türbelere, imamzadalara¹ ziyarette gidilmesi gibi örneklerdir. Dilekte bulunacak kişi buralara gidip Hz. Muhammed'i, 12 İmam ve onların soyunu aracı edip adaklar adayıp dualar eder. Eğer çocuk olursa İmamzada'ya ziyarette gelenlere ekmek, yemek, mum dağıtır, para yardımı eder, bir koyun kurban edip etinden yemek hazırlayıp dağıtır. Bu tür adaklara bazen mersiye okuyup sofraya açarlar. Mersiye okuyan hocanın dokunduğu her şeyi kutsal kabul ederler ve ondan arta kalan çayı içen ya da ekmeği yiyenin şifa bulacağına inanırlar (Sardarinia, 2016: 21).

Halk hekimi "Mama" (Ebe) olarak adlandırılan kadınlar ya da "Udumlu" / "Ocak" olarak adlandırılan olağanüstü güçlere sahip olan kişiler bitkisel ilaçlar, hayvan organları ve mineraller yardımı ile çözüm yolları denemektedir (aynı eser s.23).

Azerbaycan ve Irak Türkmenlerinde de çocuksuzluk için bütün Türk dünyasındaki gibi halk hekimliği, dinsel büyüsel uygulamalar ve tıbbi yollara başvurulduğu anlaşılmaktadır. Dilek ağacının yeryüzü, yeraltı ve gök yüzü ile bağlantılı olduğu düşüncesinin canlı olarak yaşadığı anlaşılmaktadır ve çocuk için bunlara başvurulduğu görülmektedir.

Türkiye'de Doğum Gelenekleri

Türk kültüründe doğum öncesi hamilelik için yapılan en önemli geleneklerden birisi yumurtadır. Yumurta doğada çoğalmanın sembolüdür ve doğumu temsil etmesi nedeniyle Türk milleti arasında en çok kullanılan semboldür.

Mersin'de maydanoz ve soğan, zeytinyağında kavrulup üzerine yumurta kırılır; kayısı kıvamına gelen bu karışım, bir tülbent üzerine konularak adet gününden hemen sonra kadının cinsel

¹ İmamzada: Şia müslümanların inançları esasta, 12 imamlarının sülaleleri ve nesillerine mensup olan bazı kişiler, savaş veya İslama davet etme sırasında İran'a gelip, burada ölür ve gömülürler. Ardından İran halkı bu insanlara ve onlara aid olan mezarlara saygı duyup ve kutsal bir mevkkiye mensup olduklarına inanıp ziyarete giderlerdi ve hala bu inanç ve gelenek devam ediyor.

organına sarılır. Bu uygulama üç gün üst üste gerçekleştirilir (Çıblak, 2011: 3). Tunceli merkezde ve Elazığ'ın Baskil ilçesinde yumurta ve kireç karıştırılıp bele sürülür (Parlayan, 2012: 9; Kıyak, 2005: 20). Zile'de çocuğu olmayan kadın, hamama götürülür; kadının beline yumurta, kireç, bal ve sindik denilen baharat karışımından sürülerek yakı yapılır (Sezmiş, 2018: 34). Tunceli'den göçen ve Elâzığ'da yaşayan Alevilerde yumurta ve keçi kılının dövülmesiyle meydana getirilen karışım, çocuk sahibi olmak isteyen kadının karnına sürülür (G. Küçük, 2012: 22). Hamile kalmak için yapılan uygulamaların bir kısmında yumurtadan istifade edilir. Anadolu'da hamile kalmak için yapılan uygulamalarda yumurtanın bilhassa maydanoz, soğan ve bal gibi bitkisel/hayvansal unsurlarla karıştırılarak macun haline getirilmesi ve elde edilen içeriğin anne olma isteği duyan kadının beline veya cinsel organına sürülmesi söz konusudur (Karakaş, 2021: 364)

(Hamile kalmak isteyen kadın) Adetsizken sıcak suya oturtulur. Rahimde iltihap varsa, maydanoz, arpa, ısırgan, soğan, saman ve papatya otu kaynatılarak buharına tutulur. iltihaptan dolayı çocuğu olamayan varsa bulamaç haline getirilmiş ebe kömeci hazneye konulur veya bulamacına oturtulur. Gaz lambasının ince yeri rahime sokularak “kane cere” içinde getirilen sülük, rahim ağzına gönderilir. Yine içerdeki iltihabı temizlemek için küçük, canlı, kırmızı benekli alabalık hazneye konur. Rahimde kist varsa, kor ateşe gömülüp pişirilen kabak püre hâline getirilerek veya taze yağda pişirilen yumurta tülbet içine konarak zeytinyağında bekletilir, daha sonra hazneye konur. Bazen döl yoluna, “bezere yağı”*, “ekşi çiriş” veya et kütüğünde dövülen siyah etin “kazmığı” tülbente sarılarak yerleştirilir. Kirli koyunyünü arasına konan pişmiş soğan döl yoluna yerleştirilir. Rahim ağzına tülbet arasında toz karbonat da konulur (Akben, 2010:440; Çalık, 2011: 26).

Kahramanmaraş yöresinde de türbelere, delikli taşlara ve kutsal sayılan ağaçlara gidilerek çeşitli ritüeller gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda halk hekimliği yöntemlerinin uygulandığı görülmektedir.

Kahramanmaraş Göksun yöresinde “Kabaktepe” mevkiinde tek bir ardıc ağacına gidip çaput bağlandığı, dileklerde bulunulduğu ve çocuksuz kadınların bu sayede çocuğunun olduğu ve çeşitli hastalıklara derman bulunduğu anlaşılmaktadır (Karaoğlu, 2010:138,143; Çalık, 2011: 25).

Türkiye'nin birçok yöresinde benzer uygulamaların varlığı görülmektedir. En önemli ortak inançlardan biri de dilek ağaçlarına çaput bağlama olduğu anlaşılmaktadır.

Altay ve Saka (Yakut) Şamanist Törenleri ve Uygulamaları:

Altay Türklerinin inanişına göre tabiattaki bir çok varlığın (ateş, su, ağaç, dağ,...) “ee”(iye) denilen ve fiziki olarak insan, umumiyetle de kadın şeklinde tasavvur edilen bir sahibi veya koruyucu ruhu vardır. Şamanist inanca sahip olan Altay Türklerinin bu inanişının izlerini Anadolu'da da görmek mümkündür. Mesela Toroslarda yaşayan Türkmenler için “suların ve dağların sahipleri daima bir anadır. Zamantı Çayı'nın sarı saçlı, gök gözlü kızı da bu meyandadır. Senede bir gün delikanlı kurban isteyen bu kız, çayın hakiki sahibi yani anasıdır (Dilek,1996 :51). Çocukların ve kadınların koruyucu tanrısı ise ak saçlı, ak sarı simalı ve ak giyimli “Umay”dır. Umay'ın diğer adları ise “May-ene, Payana, Bay-ene”dir. Anaçlığı ve kutsallığı ifade etmektedir (aynı yer).

Altay Türklerine göre, insanın ruhu (kut), doğmadan önce gökte bulunur. Teleütler, çocuğa ruh veren Enem Yayıçı'nın göğün dördüncü katında yaşadığını söylerler. Denildiğine göre, çocuğun ruhu, kırmızı bir kurt şeklinde annenin vücuduna girer. Doğum ilahesi çocuğun ne kadar yaşayacağını da tayin eder. Onlarca üçüncü kat gökte bulunan ve hayvanlara can veren Ermen Kan adında başka bir ilahi varlık da ha vardır (Anohin, Duşa, s. 253, 260 vd., 267). Radloff (ayn. esr., il, 6,11) Altaylıların doğumla ilgili inanişları hakkında oldukça geniş bilgi verir. Altaylılara göre Ülgen, çocuğun doğması için, oğlu Yayık'a emir verir. Bu da göğün beşinci katında bulunan ve dişi olarak tasavvur edilen Yayıçı “yaratıcı”ya babasının emrini tebliğ eder. Nihayet Yayıçı da

gökteki süt ak köl “süt akı köl” ‘den canı alarak çocuğu doğurtur ve hayatı boyunca ona yardım eder. Yakutlara göre, çocuğun ruhu bir kuş şeklinde gökten gelir (Priklonskiy, J St, 1891, s. 65 vd.). Onlar, gökte oturan ve Ayısıt Hoton denilen bir doğum ilahesinden de bahsederler (Priklonskiy, ayn. esr., s. 59 vd.; Troşçanskiy, s. 38 vd.; Seroşevski, s. 673). Yakutların inanışına göre, doğumundan 3 gün sonra çocuk, Eyehsıt denilen başka bir koruyucu ruhun himayesinde büyür (Radloff, 2008: 166).

Umay adına Türk tarihi kaynaklarında ilk defa Gök Türk yazıtlarında rastlanır. Kültegin yazıtında (I D 31) Bilge hakan “babam hakan öldüğü vakit küçük kardeşim Kül Tegin yedi yaşında idi. Umay gibi anam hatun sayesinde küçük kardeşim Kül Tegin er- kahraman adını aldı” diyor ki anasını çocukları koruyan dişi tanrı Umay’a benzetmiştir (İnan, 1976: 24). İnan’ın geniş şekilde açıkladığı Umay isimli ruhun çocukların ve kadınların koruyucusu olduğu anlaşılmaktadır. Yakutlarda “Ayısıt”, Moğollarda “Uma” ismindeki koruyucu tanrıçaların aynı görevi üstlendiği ve Pekarski’nin aktardığına göre Yakutlarda “Ogo ımta”(Çocuk İmı’sı) isimli kuş şeklindeki ruhun çocukların başının üzerinde dönerek onları koruduğu ve anlamının “korunma silâhı, tılsım, muska” anlamına geldiği ve kısır kadınların hamile kalmak için Ayısıt’a dua ettiği anlaşılmaktadır (s.25-27).

Eliade’nin Sieroszewski’den aktardığına göre “Ayısıt’a yapılan tören doğurganlık ritidir ve adı “döl bereketi”dir. Bu üreme tanrıçasına yapılan ritüel ilkbaharda ve yazın; yaz şamanı (ak şaman) tarafından, dokuz bekar erkek ve dokuz bakire kız eşliğinde gerçekleştirilir (Eliade, 1993: 107). Anladığımız kadarıyla yaz ve kış gündönümleri zamanında gerçekleşen bu ritüeller doğurganlık için ve doğanın yenilenmesi, hayvanların ve insanların üremesi için gerçekleştirilmektedir. Gerçekleşen ritüelde ise daha çok erotik ya da cinsel gücü artıracak düşünülen müstehcen dualar söylenmektedir (aynı yer).

Goldeler, Dolganlar ve Tunguzlar arasındaki inanca göre gökyüzünde çocukların ruhlarının kuş şeklinde tündüğü bir ağaç vardır ve şamanlar ayin sırasında bu ağaca giderek çocuk ruhlarını alıp gelirler. İran mitolojisinde bu ağacın adı bu nedenle “meni/döl ağacı”dır (Harva, 2015: 65) Anladığımız kadarıyla Türklerde de bu ağacın adı aynı nedenle yaşam ağacıdır ve yaşamın kaynağıdır. Uygurlarda da “oğul ağacı” olmasında aynı inanış hâkim olmalıdır.

Yakutlar’da kısır kadınlar çocuk vermesi için kartala baş vurup yalvarırlardı. Bundan sonra dünyaya gelen çocuğa “hotoy törütteh” (yani “kartaldan türemiş”) denirdi (Radloff, 2008: 339). Bu kartal ise yaşam ağacının tepesinde oturan kartal olsa gerektir ve yine yaşam ağacı ile birlikte düşünülmektedir.

Yakutlar Tanrıdan çocuk, özellikle erkek çocuk istedikleri zaman ak şamana başvururlar. Şaman Ayısıt hatuna ya da ak at sürüleri sahibi olan (magan sılhılah) tanrıya dua eder. Mukaddes bir ağacın dibinde ağlaya sızlaya dua ederek yalvarırlar. Bu ayinde “ıdık” (adak) olarak bir hayvanı doğaya serbest bırakırlar (aynı eser s. 360).

Kırgızlarda, Şamanizm devrinden kalma mukaddes ağaçlar, ataların ve büyük şamanların mezarları İslamlaştırılmış ve “evliya”ların türbeleri onların yerini almıştır (aynı yer).

Radloff sadece Kırgızlar olarak belirtse de, yukarıda görüldüğü üzere aslında bütün Türk halkları artık çocuk dileme için, yaşam ağacının yer yüzünde yerini tutan dilek ağaçlarına başvurmuşlardır. Daha sonra İslamiyet’le birlikte günümüzde genellikle büyük ataların da yerini evliya mezarları almıştır.

“Yakutlar kara çam ağacını kutsal sayarlar. Çocuğu olmayan Yakut kadınları “yuvalı” kara çam ağacına gelir, beyaz at derisini ağacın altına serer ve ağacın karşısında dua ederler” (İnan, 1986: 64). Türklerde kutsal kabul edilen birkaç ağaç vardır en önemlileri Kayın, Ardiç, Kara Çam, Kabaagaç gibi isimlerle anılır. Anlaşıldığına göre Türkler ağaç etrafında iki nedenle bulunurlar ilki

kayın ağacıdır ve şamanların göğe çıkmasını sağlamaktadır; ikincisi ise genellikle dikenli meyvesiz ağaçlardır ve çocuk dileme, sağlık sıhhat dileme gibi dilek ağaçlarıdır.

Türk inançlarına göre kutsal ağaçların başı, kutsal dağlar gibi göğe yükseldiği için Tanrı'nın yaşadığı cennete kadar ulaşmaktadır. Bu nedenle Tanrı ile insan arasında vasıta ve Tanrının somut görüntüsü olarak düşünülmektedir (Ergun, 2000: 72).

Ergun devamında bu kutsal ağaçların dağ başlarında yalnız olmaları gerektiğini, yapraklarını yaz-kış dökmemesi gerektiğini, etrafındaki ağaçlardan daha uzun ve heybetli olması gerektiğini, meyvesiz olması gerektiğini, etrafındaki ağaçlardan yaşlı olması gerektiğini, geniş ve koyu gölgeli olması gerektiğini belirtmektedir (aynı eser s.73).

Sonuç:

Türk dünyasında uygulanan çeşitli uygulamalar ve Şamanist Altay-Sibirya toplumlarındaki örnekler incelendiğinde, eğer kadında bir rahatsızlık varsa, bunu gidermek için rahim ve karın bölgesine çeşitli bitkiler ya da nesneler aracılığıyla tedaviler uygulandığı, buğu ya da sıcak suya oturtma şeklinde uygulamalar gerçekleştirildiği, rahime sıcak nesneler sokularak iltihabın atılmasına yönelik tedaviler uygulandığı anlaşılmaktadır.

Türk Şamanizmi'ne göre çocuk ruhunun kuş şeklinde gökyüzünde “süt ak göldeki yaşam ağacı” dallarında olduğuna inanıldığı ve bu ağacın yaşamın kaynağı olması nedeniyle bu adı aldığı, Uygurlar'da da bu ağacın adının bu nedenle “Yalnız Oğul Ağacı” olduğu anlaşılmaktadır. Yeryüzünde ise meyvesiz, yapraklarını dökmeyen, büyük bir dilek ağacının; Tanrı ile iletişim kurmakta araç olduğu ve bu ağacın dibinde adaklar adanarak, dallarına bezler bağlandığı; bu ağacın ise boyunun uzun olması ve göğe yükselmesi nedeniyle yeryüzünde yaşam ağacının yerini aldığı anlaşılmaktadır. Tanrıdan çocuk dileyen kişilerin Şamanist toplumlarda Umay Ana'dan, Ayısı'tan ve dilek ağacından yardım istediği; bazı Türk topluluklarında İslamiyet'e rağmen bu ruhlardan ve dilek ağacından çocuk dilemeye devam edildiği, bazı Türk topluluklarında ise İslamiyet sonrası bu ruhların ve dilek ağaçlarının yerini evliya mezarlarının aldığı anlaşılmaktadır.

Kaynaklar:

1. AKBEN, M. (2010). *Kahramanmaraş İli Ve Göksun İlçesinde Halkın Doğumla İlgili Geleneksel Yaklaşımları*. 100. Yılında Göksun Sempozyumu. Göksun Belediyesi. Kahramanmaraş, s.440-454.
2. ALİMBAY N (2011) *Kazakların Etnografik Kategorileri, Anlam ve Adlandırmalarının Des-turlu Prensipleri* (Almatı).
3. ALİZADE, Rövsen. *Azerbaycan Folklorunda Tabiat Kültleri İle İlgili İnançlar*, Doktora Tezi, Azerbaycan Millî Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü, 2008.
4. ALYAR, Gamze, *Kazak Türkleri ve Bodrum'da Geçiş Dönemi (Doğum, Düğün, Ölüm) Ge-lenek ve Uygulamaları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, 2020.
5. ANOHİN, A.V., *Dusa i ee svojstva po predstavleniju teleutov*, (SMAE; VHI), Pietari, 1929.
6. AS, Nazifcan. *Kırgız Türklerinin Halk İnançlarında Büyüler*, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, 2022.
7. CENİKOĞLU, G. T. (2009). *Kazak Türklerinde Yaş Dönümü İnanç ve Gelenekleri*. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 182, s.7-194.

8. ÇALIK, Nuriye. *Kahramanmaraş'ta Çocuk Folkoru*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2011.
9. ÇIBLAK C. N. (2011). Mersin'de doğumla ilgili âdetlerin halk hekimliği yönünden incelenmesi. *Lokman Hekim Journal*, 1(3), 1-12.
10. DIYKANBAYEVA, Mayramgül. *Kırgızlarda Atalar Kültü*. 2.Baskı, Ankara: Kömen Yayınları, 2018.
11. DİLEK, İbrahim, *Altay Türklerinde Çocuğun Doğması Ve Doğum Günü Kutlamalarına Dair Bazı İnanışlar*, Bilig Dergisi, Bahar 1996, S. 1, s. 51-54, s. 1-2.
12. ELİADE, Mircea (1993), *Mitlerin Özellikleri*(Çev. Sema Rifat), Simavi Yayınları, İstanbul.
13. ERGUN, Metin (2004). *Türk Ağaç Kültü İnnacının Dedek Korkut Hikayelerindeki Yansımaları*. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, 46(1998/1), 71-80.
14. ESHONKULOVI, J. (2018), *Alpomish. O'zbek Xalq Dostoni*, Akademnashr, Toshkent.
15. GÖNEL, Tugba. "Rahman Abdurrehim"İn „Uygurlarda Şamanizm" Adlı Eserinin Halkbilimi Açısından İncelenmesi", *Yüksek Lisans Tezi*, Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
16. GÜLBAY Küçük, S. (2012). *Elazığ Fevziçakmak, Esentepe ve Yıldızbağları Mahallelerinde Oturan Tunceli Göçmeni Alevilerde Halk İnanışları ve Bunlara Bağlı Uygulamalardaki Değişimler*. Yüksek lisans tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi.
17. HARVA, U. (2015), *Altay Panteonu- mitler, ritüeller, inançlar ve tanrılar Tercüme: Ömer Suveren*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul.
18. HEBİBULLA, A. (2019). *Uygur Etnografyası*. (A. Çelikbay, Çev.) Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
19. İNAN, Abdulkadir (1986), *Tarihte ve Bugün-Şamanizm-Materyaller ve Araştırmalar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu-Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 102
20. _____ (1976), *Eski Türk Dini*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
21. KARAKAŞ, Rezan (2021), *Türk Halk Kültürü Geçiş Dönemi Ritüellerinde Yumurta, folklor / edebiyat*, 2021, Yıl (year) 27, Sayı (No) 106.
22. KARAOĞLAN, H. (2010). *Göksun'da Kutsal Mekân Anlayışı*, Göksun Belediyesi, 100. Yılında Göksun Sempozyumu. Kahramanmaraş, s.127-145.
23. KIYAK, A. (2005). *Baskil ve çevresinde yaygın halk inanışları*. Yüksek lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi.
24. MUKHTARKHANOVA, Raushan. *Kazakistan'da Geçiş Dönemleriyle İlgili Yaşayan Âdet, İnanış Ve Uygulamalar Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi (Zhambyl-Samsun Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2019.
25. NUSSİPKHAN, Gulnaz. *Kazak Çocuk Folkloru*, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Bilimi Ana Bilim Dalı, 2021.
26. ÖGEL, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar*, I. Cilt. 8. Baskı, Ankara: Altınordu Yayınları, 2020 a.
27. _____. *Türk Mitolojisi Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar*, II. Cilt. 8. Baskı, Ankara: Altınordu Yayınları, 2020 b.
28. ÖRNEK, S. Veyis (2000), *Türk Halk Bilimi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
29. ÖRS, Selim. *Kırgız Mitolojisinin Ansiklopedik Sözlüğü*, Yüksek Lisans Tezi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkoloji Anabilim Dalı, 2023.
30. PARLAYAN, M. (2012). *Tunceli ve çevresinde halk inanışları*. Yüksek lisans tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi.

31. POLAT ve MEREDOV (2021), *Türkmenistan Mary (Marı-Merv) Vilayeti ve Çevresinde Doğumla İlgili İnanışlar ve Uygulamalar*, Erciyes Akademi, 2021, Özel Sayı, 612-627.
32. RADLOFF, Wilhelm (2008), *Türklük ve Şamanlık* (Çeviren: A.Temir...), Örgün Yayınevi, İstanbul, s.312.
33. RUSTAMOVA, Gevher (2021), *Özbek Folklorida “Hayot Daraxti Haqidagi E’tiqodi Qarashlar, Til va Adabiyot Ta’limi*, 2021-yil 7-son.
34. SARDARİNİA, Elnaz. *Doğu Azerbaycan Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halkbilimi Bilim Dalı, 2016.
35. SARIMSAKOV, Bahadır. *Özbek Marasim Folklori. Takent: Fan Neriyyati*, 1986.
36. SEZMİŞ, M. E. (2018). *Kültürel değişim bağlamında Zile ilçesinde Türk halk inanışları*. Yüksek lisans tezi, Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi.
37. SIEROSZEWSKI, Du chanianisme d’apres les croyances des Yakoutes, s. 336-337.
38. T. KARACA, N., & ÜÇER, M. (2016). “Beşik-Eşik-Keşik” ya da Sivas Sözel Kültüründe Ölüm. *Folklor/Edebiyat*, 22(85), 23-50.
39. SOLMAZ, Erhan. *Özbek Halk Kültüründe Doğum İle İlgili Pratikler*, Solmaz, E. (2018). *Özbek Halk Kültüründe Doğum ile İlgili Pratikler*. Uluslararası Folklor Akademi Dergisi. Cilt:1, Sayı:1, 127-136.
40. SUPATAEVA, Shadmanai. *Kırgız Türklerinde Çocuk Folkloru*, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2019.
41. ŞAHİNLER, Duygu. *İstanbul’da Yaşayan Uygur Türklerinin Folkloru Üzerine Bir Araştırma: Küçükçekmece Ve Zeytinburnu Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, 2023.
42. ÜÇER, M. (2001). *Beşik Eşik Keşik Sivas’ta Ölümle İlgili İnanışlar Sözlü Gelenek ve Sivas Mezarlıkları*. Erdem, 13(39), 507-542.
43. V. L. PRİKLONSKİY, *O şamanstve u yakutov* (İzves. Vost. Sibir. Otd. Rus. Ceog. Obşç., İrkutsk, 1886, XVII. sayı 1-2), alını. trc. *Das schamanentum des Jakuten* (Mitte ilungen der anthropologischen Cesellschaft in Wien, 1888, XVIII, 165-182)
44. V. F. TROŞÇANSKIY, *Evolyutsiya çernoy veri u yakutov* 180 (Kazan, 1902)
45. ZELENİN, D. (1937), *Totemi-Dereviya ve Skazaniyah İ Obrayadah Evropeyskih Narodov*, Moskova-Leninigard.
46. *Azerbaycan Mifoloji Metinleri*, Hazırlayan A. Acalov, Bakü, 1988
47. Kaynak Kişi: Nigora Saribayeva, Termiz, Üniversite, 49 yaşında, çevresinden öğrenmiş.